

Василь ВЕРИГА

ЦІНА ПЕРЕМОГИ!

У 2000 р. заходами Центрального музею Збройних Сил України в Києві з'явилося перше число „Військово-історичного альманаху”. Тут опубліковано 16 статей, а між ними одну авторства секретаря редакційної колегії Ігоря Чичканя під заголовком „Ціна перемоги”, яка змусила мене написати цих кілька сторінок.

Уже в першому реченні п.Чичкань твердить про „Величезний внесок України в Перемогу в Другій сві-

товій війні. Здобуто її неймовірно дорогою ціною. Загиблих мільйони! Майже кожна українська родина втратила когось з рідних чи близьких. Протягом 1941 – 1945 рр. Україна направила до діючої армії 7 млн. чоловік, кожний другий з них не повернувся з фронту”.

У цьому першому абзаці я не можу погодитися з терміном „Перемога”. Якщо б тут було сказано, що СРСР (тобто російська імперія) здобув перемогу, то це відповідає прав-

Д-р Василь Верига – відомий український еміграційний історик і громадський діяч. Народився 1922 року в с.Колодрібка Заліщицького повіту на Галичині. Під час Другої світової війни – вояк дивізії „Галичина”. З початку 50-х рр. живе в Канаді. Автор численних праць з історії України. Військово-історичній тематиці присвячені, зокрема, такі його монографії: „Дорогами Другої світової війни” (Торонто, 1980; 2-е випр. вид. – 1981), „Під сонцем Італії” (Торонто; Нью-Йорк, 1984), „Втрати ОУН в Другій світовій війні” (Торонто, 1991), „Листопадовий рейд” (К., 1995), „Визвольні змагання в Україні

*1914–1923 рр.” (Львів, 1998. – Т. 1 – 2). (Докладніше про доробок історика див.: Закидальський Т. Історичні праці Василя Вериги // На службі Кліо. – Київ; Нью-Йорк *etc.*, 2000. – С. 429 – 438.) Керуючись принципом плюралізму поглядів, подаємо тут відгук В.Вериги на одну з публікацій нашого альманаху.*

ді, бо ССРСР поширив свої кордони і здобув величезні трофеї для ма-тушки Росії й поодиноких головно-і менш головнокомандувачів, а Ук-раїна втратила Підляшшя, Холм-щину, Засяння і Лемківщину, разом близько одного мільйона населення, не рахуючи теренів українського Полісся, переданих Сталіним Біло-русі, та етнічно українських теренів у північно-західній Словаччині, і це коштом трьох і пів мільйона укра-їнців.

Неправильно сказано й те, що „Україна направила до діючої армії 7 млн. чоловік”, бо більшість із них були силою мобілізовані, а між ними і мій брат (літом 1944 р.), якого без військового вишколу й належної зброї кинули на фронт, і в січні наступного року він уже впав жертвою „за Сталіна и родину”, але не за Україну.

Фактом було нелюдське ставлен-ня німців до полонених вояків Червоної армії, вони трактували їх зовсім інакше, ніж полонених фран-цузів, англійців чи поляків. Але тут немало завинив і „батько Сталін”, який заявляв, що коли вояки Чер-воної армії здаються в полон, то вони зрадники, і тому не підписав Женевської конвенції про тракту-вання військовополонених. Совет-ський Союз розстрілював полонених поляків (напр., Катинь), які навіть не перебували в стані війни з ССРСР. Подібно советський уряд трактував італійських полонених вояків. І на цьому місці дозволимо собі постави-ти питання: а як ставилися совет-ські власті до полонених червоно-армійців, яких вони „визволили” з німецьких концтаборів?

„Загалом на окупованій тери-торії України серед цивільного насе-

лення загинуло 3 898 457 осіб і ще 2 244 000 вивезено до Німеччини”. Тут очевидно не враховано жертв го-лодомору 1932 – 1933 рр., але постає питання, куди зараховано жертв НКВД, які спочили в Биківні, Він-ниці, Дем’яновому Лазі, у в’язницях Львова, Станіславова, Дрогобича, Чорткова, Тернополя, Луцька, Пол-тави, спаленої разом із в’язнями тюр-ми в Харкові та в багатьох інших містах України. Чи українські сучас-ні автори застановилися над тим, чому це український нарід зазнав таких великих жертв, які „дорівню-ють майже половині військових втрат усіх західних держав антигіт-лерівського альянсу”?

З тих 2 244 000 молоді, вивезеної до Німеччини на невільничу роботу, із закінченням війни не всі хотіли повертатися додому, побачивши, як німецьке населення жило в часі війни, а як українське чи взагалі советське в часі миру. Пропаганда за поворот на батьківщину змусила велику частину їх повернутися до-дому, де вони сподівалися зажити мирно в рідному краю. А чи відомо сучасникам в Україні, як тих пово-ротців трактували представники советської влади? Скільки їх загину-ло після визволення советською армією? На Заході з’явилося декіль-ка спогадів тих, які хотіли повер-татися до своїх батьків і родин, але вже в перехідних таборах зорієнту-валися, що їм не скоро вдасться побачити своїх рідних, і при першій-ліпшій нагоді вони зрезигнували з повороту на батьківщину й написали про те, що пережили в „обіймах єди-нокровних братів”. А залишившись на Заході, багато їх допомагають принаймні своїм рідним і близьким, які в переможній „вітчизні” нічого

не доробилися, а їхні діти так і залишилися в колгоспах доярками чи пастухами.

У моєму родинному селі поставили пам'ятника полеглим на фронтах т. зв. вітчизняної війни. На ньому зазначено 114 прізвищ молодих людей, а між ними й мого молодшого брата. І, читаючи ті прізвища, згадую кожного з них, бо я їх знав особисто. Здебільшого то були мої ровесники – колишні члени руханково-спортивного товариства „Луг”, які ніколи не вірили в комунізм і загинули згідно з фронтовим гаслом „За Сталина, за родину”, тобто за свого ворога.

Згідно з наведеними офіційними статистичними даними, в Україні було спалено 714 міст і 28 тис. сіл, зруйновано 16 тис. промислових підприємств, 2 тис. залізничних станцій, пограбовано майно десятків тисяч колгоспів, 872 радгоспи і 1300 МТС...

Я не маю статистичних даних, але приймаю те, що сказано в статті „Ціна перемоги”. Водночас хочу поставити питання, хто за ті страшні втрати в людях і майні несе відповідальність? Тут не можна забути того, що війну Німеччина розпочала за згодою „миролюбної” Москви, від імені якої Молотов підписав з Ріббентропом договір – відкритий про ненапад і таємний про розподіл Польщі. Крім того, 17 вересня 1939 р. Червона армія під фальшивим претекстом напала на Польщу зі сходу всупереч договору з Польщею про ненапад. Я тоді був на вакаціях, бо через вибух війни початок навчання в школах відклали. А що моє село лежить над Дністром, по якому тоді пролягав кордон між Польщею і Румунією, я бачив, як польські при-

кордонники переходили на румунський бік. Після того я побував у будинку прикордонної сторожі при єдиному на все село телефоні, щоб довідатися, що діється в інших місцевостях. У приміщенні нічого не було знищено, усе лишалося на місці, портрети висіли на стінах, а на столі стояли телефон і каламар з чорнилом. Не буде зайвим згадати тут, що коли я врешті сполучився з сусіднім містом Борщевом, де було вище командування прикордонної сторожі, то перше питання, яке я почув у слухавці, було, чи в нас у селі є євреї. Я не розумів, що це таке євреї, і той самий голос сердито поінформував мене, що євреї – це жиди, і попередив, щоб ми їм не робили кривди.

Коли прийшли советські прикордонники, то їх стояла в нас ціла рота, тоді як за Польщі було всього 16 прикордонників. За Польщі був вільний доступ до Дністра – прати білизну, купатися літом, мити коней, ловити рибу тощо. За советської влади це все було заборонено, і коли я приїхав на різдвяні вакації додому, то мене мало не заарештували: як я смів приїхати до села без дозволу районного НКВД. Не допомогло і те, що я за панської Польщі завжди приїжджав на різдвяні свята до своєї мами без жодного дозволу та що мене в селі всі знають.

Моє село налічувало більш як 500 господарств. Під час Першої світової війни воно дуже потерпіло, бо поблизу, на горі, проходила лінія австрійсько-російського фронту. В повоєнні роки село помалу відбудовувалося. Господарі мого села любили гарні будинки, і тому кожний, хто будував дім, будував його так, щоб він був кращий, ніж у сусі-

да, або принаймні не гірший. І всі нові будинки в міжвоєнний період покривали вже бляхою, дахівкою, рідко коли соломою, і то тільки тимчасово.

У 1938 р. за селом на панському лані побудовано десь із 30 дерев'яних хат, і там польська влада оселила мазурів, щоб місцевість зробити більш польською. Так з'явилася польська колонія Сміглувка, але 4 лютого 1940 р. районна влада збрала багато возів, які заїхали на ту Сміглувку, розбудили мазурів, дали їм дві години на те, щоб зібрати найпотрібніше в дорогу, і вивезли всіх, здається, до Казахстану. Так від зайшого польського елемента Галичину очищено. Секретар сільради, побачивши, як влада поводитися з тими людьми, зі старшими жінками й молодими мамами з немовлятами, захворів від того і більше до канцелярії не прийшов.

У міжчасі в селі бував представник районної влади і намовляв людей організувати колгосп. Але охочих не виявилось. Хай як воно дивно, але більше опиралися бідні й безземельні, ніж багатші, які вже встигли довідатися, очевидно, дістаючи звістки з-за Збруча, що чекає на „куркулів”, дарма що їх у селі не було. У нас заледве двоє чи троє господарів мали від 20 до 30 моргів поля, але вони самі працювали в поті чола, а так само їхні діти, і проти колгоспів ніхто з них не виступав.

У повітовому місті Заліщиках поляки також нічого не знищили і всі бюро залишили в порядку. Залізничний двірець спокійно чекав на нову владу, а через Дністер стояли не пошкоджені два мости, старий залізничний і новозбудований пішо-

хідний. І так було по всіх інших містах і селах, де не точилися бої.

У другій половині вересня 1939 р. я повернувся до гімназії в Заліщиках, яку скоро перетворили на українську середню школу, що для нас було приємним і позитивним актом. Але вже пізньою осінню і зимою відбулися арешти колишніх українських діячів д-ра Романа Долинського з сином Степаном, яких провадили серединою вулиці в білий день чотири вояки з крісами в руках як дуже небезпечних бандитів. Заарештували колишнього сенатора адвоката Василя Бараника, власників української книгарні Романа й Маркіяна Скоморовських, талановитого молодого диригента хорів Івана Ткачика та інших.

У березні 1940 р. надійшов наказ, щоб село евакуювалося геть із надкордону протягом трьох чи чотирьох днів. Село було поділено на три частини і кожна з них мала евакуюватися до іншого району. Можна було йти і до родичів, якщо такі жили далі від кордону. По тих, які не мали куди йти, приїхали вози, щоб їх забрати до інших районів – за 25 – 30, 100 і 150 кілометрів від колишнього місця. Якщо хтось не хотів нікуди їхати, мав можливість записатися до колгоспу й перейти жити на колонію Сміглувку.

На людське нещастя саме тоді випали дощі, сільські дороги розмокли і евакуація обернулася на пекло, сповнене прокльонів партії та її вождям. Представники влади бачили те все й заспокоювали народ як могли. Отак село збезлюднили, щоб берегти „священні кордони” СРСР.

Як тільки закінчено евакуацію, було створено робочі бригади, які йшли від хати до хати і руйнували

їх, а будівельний матеріал відставляли на польську колонію, де почали організовувати колгосп. І руйнували ж найновіші хати по цілому селу, збудовані в останні роки. А коли в червні 1940 р. „єдинокровні брати” простягнули визвольну руку братам на Буковині, тоді дозволили колишнім мешканцям повертатися на свої колишні господарства: вони влаштувалися в стайнях і стодолах, яких ще не знищено, або ж копали землянки, бо багато хат було вже зруйновано. Щасливими вважалися ті, чії хати були понад Дністром, бо робітничі бригади не втигли їх там ще зруйнувати.

Так минув рік, протягом якого багатьох найбільш свідомих українців було заарештовано й заслано, аж поки 22 червня 1941 р. Гітлер не напав на „миролюбний” Советський Союз. Червона армія і всі наслані зі сходу урядники мусили поспішно повертатися на схід. Але поверталися не так просто, бо ж „батько” Сталін наказав покидати після себе спалену землю, не дбаючи про те, що станеться з тим народом, який муситиме залишитися на місці без даху над головою і засобів для прожитку. Щоправда, землі не спалили.

Зате в Заліщиках усюди, де працювали советські урядовці, понищили бюро, головню внутрішнє устаткування. Відпочинкові будинки для офіцерів залишили в жалюгідному стані. У перші дні війни 1941 р. до Заліщик прибув ешелон вантажних вагонів, набитий в'язнями. Місцеве НКВД втиснуло до тих вагонів ще одну групу арештантів з місцевої в'язниці, весь ешелон облили якоюсь рідиною і вагони загорілися. Тоді ззаду підїхали два

локомотиви і штовхнули вагони на підмінований залізничний міст на Дністрі, що сполучав Заліщики з Буковиною, пролунав вибух, вагони із заарештованими громадянами разом з мостом впали у повноводий тоді Дністер.

Відступаючи із Заліщик, совети, перш ніж відійшли на схід, підірвали великий новозбудований пішохідний міст через Дністер, висадили в повітря чепурну залізничну станцію і зруйнували колію від Заліщик аж до Тернополя й Ланівців, тобто понад 150 кілометрів. Дорогою понищили всі станції, зокрема й велику в Тернополі. Про інші лінії мені не відомо, але там було те саме, руйнували всі залізничні й пішохідні мости.

За советів Заліщики втратили своє пріоритетне значення як відпочинкова місцевість, тож совети, повернувшись весною 1944 р., залізничної станції не відбудували, дарма що німці платили відшкодування за спричинену советами руїну.

Заліщики, а тим більше Колодрібка, не зазнали жодної шкоди під час наступу німців. Буковину знову зайняли румуни, кордон на Дністрі відновлено й до Колодрібки прийшло кільканадцять вояків як прикордонна сторожа, а не ціла рота як за большевиків. Доступ до Дністра був дозволений, як і за Польщі. На розпорядження окупаційної влади, жидів із села, де було їх 5 родин, загально не більш як 25 осіб, відправлено до містечка Мельниця Подільська, що над Дністром.

У 1973 р. з'явився черговий том „Історії міст і сіл Української РСР. Тернопільська область”, у якому читаємо: „В роки тимчасової німецько-фашистської окупації гіт-

лерівці розграбували колгосп (у селі Колодрібка. – В.В.), завдали силу великих руйнувань. На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти ворога 310 жителів села. З них 48 загинули, 40 нагороджено орденами й медалями” (с. 273). А в селі німців практично не було, через село військо не проходило, бої тут не точилися, тому німці не могли розграбувати колгосп і завдати великих руйнувань.

На пам'ятнику, спорудженому в центрі села, поіменно названо 114 полеглих на війні „за Сталіна і родину”, а між ними й мого молодшого брата. Перед війною в селі було понад 2000 мешканців, а в 1970-х рр. – 1652, отже за цілих 30 років населення села, подібно як і цілої України, не збільшилося, а зменшилося.

Це приклад із Західної України. А тепер дозвольте навести факт трактування українського села на Наддніпрянщині – як билися громадяни України за перемогу над фашистами (чому фашистами – я цього не годен зрозуміти, бо ж німці були нацисти, а італійці – фашисти). Ось вам характерний епізод з Корсунської битви напровесні 1944 р. „На знову зайнятій території Червона армія мобілізувала все населення – чоловіків і жінок. Сформовані з них трудові батальйони використовувалися для збільшення маси атакуючих. Не мало значення, що ці призовники не були навчені, більшість не мала зброї, а багато – чобіт. Ці незброєні люди, змушені йти в атаку, були у підозрі щодо співробітництва з німцями і платили за цю підозру життям”. Командир взводу Червоної армії лейтенант Валентин Дятлов далі пригадує: „Командирам усе ж вдавалося

кілька разів піднімати „чорну” селянську піхоту, але марно. Вогонь ворога був такий щільний, що люди пробігали кілька кроків і падали, мов покошені” (Свобода. – Н.Дж., 2001. – 11 трав.).

Що ж дістала Україна за свій внесок у перемогу Советського Союзу? Чи може Україна похвалитися якимись конкретними осягами в економіці, науці, техніці? Скільки фабрик і заводів, демонтованих советською владою і вивезених углиб Росії, повернено Україні після „перемоги”? На жаль, досі ніхто не зробив належної аналізи з усіх тих даних про т. зв. перемогу: у чому покращало життя в Україні? на скільки піднеслися добробут населення, його мова і взагалі культура, навіть за советською формулою „національна формою, соціалістична змістом”?

Так під оглядом економічним може похвалитися ще одним голодом – 1946 – 1947 рр., під політичним оглядом – поважно збільшеним українським населенням советських Гулагів. На спорожнені українськими засланнями місця Москва прислала росіян, завдяки чому їхня кількість в Україні збільшилася з 3 100 000 у 1926 р. до 10 400 000 у 1979 р., тобто у відсотковому відношенні з 8,2% до 21,1%. Зате кількість українців зросла в Сибіру й північній Росії, посилилася русифікація й прискорився процес злиття націй. Отака нагорода за внесок України в т. зв. перемогу – перемогу збільшеного рабства. Невже варто кожного року відзначати таку перемогу, чи, може, доцільніше було б відзначати 9 травня як день жалоби, щоб спом'янути усі ті невинні жертви советської тиранії?